EPIGRAFIA TORTOSINA

El procés d'una llarga investigació

Els tortosins, avesats com estem a viure cada dia tenint a l'entorn una infinitat d'elements històrics i artístics, acostumem a no veure'ls tot i mirant-los ben sovint però essent conscients de la riquesa que ens envolta, de la qual en som la conseqüència i parlem molt d'Història perquè som història, perquè som conscients que el nostre llegat és d'interès universal. A molts, malgrat tot, els agradaria disposar de temps i de tenir els mitjans de conèixer aquest llegat perquè, a part de tenir-ne el plaer, seria decisiu perquè hom es conegués millor ell mateix.

Tortosa és una ciutat on abunden les antigues inscripcions en pedra. Això és un fet conegut per tothom perquè només cal alçar o abaixar la vista per adonar-se'n, en tan bon punt com es visita la Seu o els Reials Col·legis de Sant Jordi i Sant Domènech, per esmentar exemples.

Potser que a mí em va passar així, com a qualsevol altre ciutadà, encara que motivat per les moltes lectures que havia fetes sobre la ciutat. Per això mateix em cridà l'atenció la diversitat de valors que reunien moltes làpides de la Seu i, més singularment, pel raonable atractiu que m'exercia la llosa del vas dels meus avantpassats del segle XVII. Això esdevenia l'any 1967, el moment en el qual vaig començar a fotografiar aquests elements, una iniciativa que em revelà la dificultat a obtenir bones fotografies i a realitzar lectures correctes, havent de reconèixer els pocs coneixements que tenia en paleografia.

El cas és que no em vaig dedicar exclusivament al tema, ni de molt. Vaig anar fent, sense preses, aplegant una col·lecció de fotografies i anotant al marge la transcripció feta directament sobre la làpida. No sempre podia fer la lectura completa. Queia en errades. Qüestions tècniques impedien d'aconseguir imatges de qualitat d'algun dels elements... De mirar-ho des de l'òptica actual, l'arreplega feta durant tants anys no era gran cosa. Mentrestant, cal dir-ho, la Universitat i altres investigacions consumien el meu temps.

Com a resultat dels estudis, en general, i dels de caire més conceptual als que sometia la història de Tortosa, per als que aspirava a trobar una metodologia correcta, arribava a fer un plantejament regional de la nostra història i l'assajava a partir d'un tema escollit, el que motivà el meu llibre *Les torres de la regió marítima de l'Ebre*. Els coneixements adquirits amb l'estudi i l'experimentació interdisciplinària, posat des de feia anys en el món de la historiologia, m'acabarien per portar a un camp concret en el qual els podia aplicar, aquell que feu possible aquella obra titulada *Necrópolis, sepultures i inhumacions a Tortosa*. Fullegeu aquest llibre, en el que en poc espai s'apreten una infinitat d'informacions i de reptes intel·lectuals, i us adonareu que informa amb detall del lapidari i que àdhuc s'arriba a l'espectacular assoliment d'inventariar, ordenar i classificar. Això evidencia la culminació d'aquella feixuga empresa iniciada el 1967, la qual havia anat avançant sense deixar-me amoïnar per l'aclaparador volum de temps que exigia, pel seu caràcter multidisciplinari i per un seguit de dificultats que només pot comprendre el que ha actuat en aquest camp tan concret. Des de Cristòfor Despuig que, en certa manera, s'intentava avançar en aquest estudi i, de fet, ningú no havia anat més lluny dels estudis d'Antoni Cortès, a començament del segle XVII. L'única satisfacció raïa en haver aconseguit allò que ningú no havia pogut realitzar en els darrers quatre-cents anys.

El mecanoscrit d'aquest llibre estava a punt d'ésser lliurat a la impremta per a la publicació quan, casualment, comentava el tema amb Marc Mayer, doctor en Filologia Clàssica i professor a la Universitat Autònoma de Barcelona, reconegut especialista en epigrafia romana que estudiava el lapidari romà de Dertosa, des de feia anys. Mayer restà impressionat per l'avenç que comportava aquest treball, per raó d'accedir a l'epigrafia medieval, una ciència que just encetaven molt tímidament algunes Universitats europees. Em va convèncer i retirava les transcripcions i altres material de l'original que aviat es publicà mutilat. Llavors reconsideràrem aquell gruix restant a partir d'un projecte a desenvolupar des de la Universitat Autònoma. Abans de portar-lo endavant vam haver de conèixer els treballs fets des d'altres Universitats del continent i analitzar els majors assoliments, procedents de la Universitat de Poitiers, desenvolupats pel professor Robert Favreau amb la col·laboració tècnica de Jean Michaud i sota la direcció d'Edmond-René Labande, director de Centre d'Etudes Superieures de Civilisation Médiévale que ja havia editat el primer volum del *Corpus des Inscriptions de la France Médiévale*. Establíem la metodologia, doncs, a partir de la practicada per aquests investigadors però completant-la des de les experiències tingudes en epigrafia romana. Les rectificacions metodològiques que faria posteriorment estarien dictades per evidències imposades en el progrés de l'estudi, ja fossin per raons tècniques o culturals.

Foren diversos els factors incidents en iniciar la investigació i, com acostumo a fer, vaig estudiar una metodologia que em podia portar a cobrir a l'ensems diversos objectius. En primer lloc calia experimentar el teòric mètode puix que, aprioristicament, m'oferia dubtes en alguns sentits i calia emprendre la llarga tasca des d'una màxima seguretat, evidenciada a *fortiori*. En el projecte incloïa l'elaboració definitiva de l'inventari, la catalogació i l'estudi de cronologies, així com una fase d'assaig per tal d'adoptar les tècniques fotogràfiques adients que, pel coneixement adquirit, sabia que constituïen tot un repte. Aquests aspectes havien de cobrir un objectiu doble: el propi de l'estudi i la tasca tècnico-administrativa que tenia programada a la delegació del Departament de Cultura de la Generalitat, des d'on desenvoluparíem tasques complementàries, com el treball de camp i fotografia, amb altres aspectes de caire logístic. L'experiència em deia que el volum de materials i de dades que implicaven, qüestions que suscitaven i problemes que s'haurien de resoldre, era impossible que els retingués en la ment una sola persona. En un darrer terme i aprofitant la tornada a la Universitat, vaig pensar que seria bo continuar els estudis interromputs el 1981 per raó de les meves responsabilitats, obtenir el Grau de Llicenciatura i seguir els estudis per al Doctorat. Tots aquests diferents factors, doncs, havien de configurar el projecte i condicionar la metodologia. Tanmateix, calia trobar temps per tal de poder-ho fer, ja que aquest temps no existia.

A meitats del 1986 resolia la fase d'experimentació metodològica que cobria, en tots els aspectes, just al cap d'un any. Consistia en l'estudi de les 58 inscripcions que llavors tenia registrades al Claustre de la Seu de Tortosa. El primer pas havia estat la neteja de les làpides per accedir a l'obtenció de fotografies de màxima qualitat i detall, la qual tasca realitzava després d'haver fets molts assaigs, amb els problemes d'il·luminació i altures que singularment m'oposava cada element. El segon pas fou la lectura directa encara que, en realitat, insistia en lectures, revisions i confrontacions. Aquestes feines no les podia fer tot sol i vaig comptar amb la col·laboració de personal de la delegació de Cultura i sobre tot de Maria-Teresa Prades. Llavors seguí l'estudi singular de cada inscripció, feina de lupa i de constant comprovació directa. Només després es feia possible l'anàlisi dels elements. En aquest aspecte describia la funció de la inscripció, puix que podia respondre a moltes motivacions, per informar després quant al lloc de conservació i procedència, sempre amb tota mena de detalls, per passar a descriure el suport i les dimensions de manera que es tractès sobre el tipus de material, descripció unitària, artística, taller, alteracions i fractures en referir-me al que podríem definir com a suport, però circumstanciant el camp epigràfic i els seus components gràfics, artístics i tècnics, així com els pròpiament estilístics. Tan sols llavors s'arribava a incloure la transcripció, numerades les línies del text, salvades les abreviacions d'acord amb la normativa, recuperant les possibles transcripcions anteriors, el qual ordenadament permetia accedir a una traducció que entenia com a literal, reajustat el calendari i bibliografia, d'haver-ne, i en aquest cas el comentari quant a les variants observades per autors, encara que la immensa majoria eren inèdites.

L'estudi paleogràfic era el pròxim pas a donar, amb disposició del text, estudi de quadre i línies de suport textual, escriptura i tractament de caràcters, consideracions cal·ligràfiques i de puntuació, signes, abreviacions, negligències, relacions de lletres i ductus particulars, com a qüestions més importants. Coberta aquesta fase s'accedia a l'estudi lingüístic per passar llavors a la descripció de possibles fonts i fórmules, seguir amb el comentari històric del tema o individu i la datació, per concloure l'estudi amb la descripció de fonts documentals i bibliogràfiques, d'existir-ne, i amb els comentaris finals que el tema pugués requerir.

Cal dir que la tasca fou extremadament dura i que la dedicació de temps fou inimaginable, que alguna lectura no la considerava del tot resolta i que, malgrat tot, àdhuc havia superat la lectura d'una inscripció després de vint anys d'insistir-hi. Utilitzar el treball com a tesi em va permetre, a part de la consulta habitual al Dr. Mayer, la consideració dels més destacats especialistes en paleografia, en l'àmbit de la Universitat Autònoma, concretament en el departament de Filologia Clàssica, i en l'universitari, en general. A partir de l'experimentació i de les conclusions, una ampla anàlisi permetia determinar la metodologia, el procés de l'estudi i la definició de l'epigrafia medieval i neoclàssica. Sabíem que estàvem obrint les portes d'una nova ciència i que ens situàvem al cap de la investigació europea a partir de l'important llegat de Tortosa, i que situàvem aquesta ciutat catalana a l'avantguarda de la investigació. Més endavant i en haver trascendit la notícia a nivell universitari, a l'abril de 1989 i invitat pel centre associat a Tortosa de la UNED, podia donar a conèixer al públic la tasca que s'havia desenvolupat.

Superat el repte, doncs, calia madurar des de l'experiència i programar les noves fases. Mentrestant no es podia cessar en progressar en les revisions, realitzar els treballs de camp que ens anaven donant gruix i continguts, en la descoberta de noves inscripcions, en les revisions bibliogràfiques i en la recollida de notícies. No es podia córrer i vaig dedicar-hi tres anys.

L'estudi de les inscripcions claustrals m'havia donat un coneixement general sobre l'epigrafia tortosina, amb elements que comprenien des de l'any 1206 al 1800, preparant-me per no rebre sorpreses futures. Llavors vaig considerar una segona fase que m'havia de fer passar pel major repte lingüístic i històric: un corpus sobre els epitafis episcopals.

El procés va recomençar: fotografies i lectures, revisió de la nombrosa bibliografia i compaginació de transcripcions... La complicació fou molt més forta d'allò que calia preveure, contra allò que era d'esperar, i requerí molta dedicació. L'any 1990 aconseguia aplegar tots els materials que m'eren de menester. L'experiència anterior i, més encara, el procés en curs imposava greus problemes per causa de la gran quantitat de dades a memoritzar i de confrontació de texts, de manera especial, la qual cosa em feia rebutjar la utilització dels mitjans de treball tradicionals i optar per noves tecnologies: possiblement no me n'hagués sortit sense un ordenador, encara que abans de començar la feina calgué assimilar la tècnica, estudiar possibilitats i ajustar un programa. L'estudi de 1990, doncs, podia accedir a la redacció de l'estudi i a l'ajustament de les transcripcions des de les fotografies i la comprovació directa: les vacances d'agost em permetien jornades de setze hores de treball. Tenint en compte l'extrema lentitud que es pot introduir un treball d'aquesta mena —com si es tractés d'un tema amb ús de formulari, com de química o matemàtica— el culminava pel mes de desembre, havent adquirit l'experiència fonamental que m'era de menester.

Tot plegat i *grosso modo* havia aconseguit estudiar una norantena d'inscripcions, des de la senzillesa textual que s'empra en les claustrals fins a la llarga extensió i complicació barroca de les episcopals. Llavors, segons els meus càlculs, n'hauria d'estudiar un centenar més, però sense gaires complicacions ni sorpreses. L'optimisme i la ignorància em van enganyar.

Des de finals de 1990 feia un gran desplegament de treball en tots els fronts que havia previst en el meu pla i malgrat dels problemes creixents que m'oposava l'obtenció de fotografies, un dels reptes més amoïnadors. Havia fet mutacions importants en la metodologia i entrava a la redacció del corpus epigràfic, sense més dilacions. Sempre restaven detalls a comprovar, consultes a fer, fotografies a obtenir i a repetir, profussió de dades a retenir a la memòria i de dades a tenir en compte, centenars de fotografies a classificar, notes... i tant com s'anava avançant, sorgien més i més inscripcions a estudiar i el tema arribava a ésser aclaparador, inabastable i obsessiu, amb un creixent sentiment d'impotència davant la magnitud de l'estudi. Aviat se sumaven els problemes històrics puix que, talment com esdevenia amb les biografies episcopals, sovint s'havia parlat de temes amb sistemàtica repetició de dades i, de fet, poca cosa se'n sabia. Fora del nom, que sabiem de la Taula del Canvi, de l'Hospital de Santa Creu, de la Llotja, dels franciscans tortosins, de l'Estudi General de Tortosa... i no podies caure en el parany d'entrar a investigar per fer monografies singulars. La part fotogràfica, incontrolable perquè la sobrecàrrega intel·lectual no em permetia de retenir mentalment la situació i qualitat de centenars de fotografies, la deixava a mans de Salvador Viladrich, el suport més eficaç que he tingut en tot el procés i que paral·lelament construïa l'inventari propi del Patrimoni Cultural de la Generalitat. El 1991 fou un any de bogeria, no encara per la gran quantitat de treball de camp i davant l'ordenador sino perquè em veia abocat al col·lapsament intel·lectual. No foren un centenar i mig d'inscripcions: tancava la investigació en les 299 perquè calia cloure el tema, puix que serà aquest, com molts altres, una qüestió eternament oberta a les noves descobertes. A final de 1991 donava per conclosa la feina i, en poc temps, procedíem a revisar i enllestir el tema fotogràfic. Han estat vint-i-cinc anys de dedicació irregular, de consagració els darrers set que han culminat en dos que, sincerament, han constituït un veritable malson o potser el curs d'una dolorosa i greu malaltia.

Avui estem efectuant una revisió final i enllestim l'inventari i fitxer de Patrimoni Cultural de la Generalitat. A la tardor entrarem en una fase de gestió amb l'objectiu de publicar aquesta obra que, amb el títol *Corpus epigràfic dertosense*, tindrà vora dues mil pàgines en esdevenir un o diversos llibres, amb un extens contingut fotogràfic, una introducció i estudi del conjunt de les inscripcions estudiades. Enllestida la investigació en la seva fase local de la ciutat de Tortosa, accedirem a l'estudi de l'epigrafia regional tortosina, en la que també tenim prou avançat el treball de camp i en la que podem arribar a aplegar un centenar més d'inscripcions. Vista la complicació de l'obra, donada la quasi injustificada quantitat de temps a invertir, difícilment cap altra ciutat es podrà arribar a posar al nivell de Tortosa en aquesta línia d'investigació per la qual cosa suposem que Tortosa serà exemple i referència inevitable a nivell europeu durant molts anys.

RAMON MIRAVALL
Doctor en Història
Coordinador Territorial
del Departament de Cultura
de la Generalitat de Catalunya